

Platon'un Eserlerinde Yer Alan Dinsel Temaların İran Mitolojisi ve Dini Geleneğiyle Benzer Yönleri Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Similarities of Religious Themes in Plato's Works with Iranian Mythology and Religious Tradition

Mahmut Polat

Dr. İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, m-plt@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0362-767x

Sedat Altunkanat

Dr. Adana Milli Eğitim Müdürlüğü, m-plt@hotmail.com, ORCID: 0000-0009-7858-8957

Article Information

Article Type

Research Article

Date Recieved

30 July 2024

Date Accepted

21 November 2024

Date Published

31 December 2024

Plagiarism Checks: Yes, Turnitin

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mahmut Polat & Sedat Altunkanat).

ConflictsofInterest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Makale Bilgisi

Makale Türü

Araştırma makalesi

Geliş Tarihi

30 Temmuz 2024

Kabul Tarihi

21 Kasım 2024

Yayın Tarihi

31 Aralık 2024

Benzerlik Taraması: Evet, Turnitin

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mahmut Polat & Sedat Altunkanat).

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Cite As | Atıf

Polat, Mahmut & Altunkanat, Sedat (2024). Platon'un Eserlerinde Yer Alan Dinsel Temaların İran Mitolojisi ve Dini Geleneğiyle Benzer Yönleri Üzerine Bir İnceleme, *Mebadi International Journal of Philosophy* 1(2), 204-232. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14608690>

Abstract

Ancient traditions share similar and common mythologies, religious themes, and cultural motifs. Throughout history, there has been an encounter and interaction between Greek and Iranian civilizations. One of the important representatives of Greek culture is Plato. In Plato's works, there are reflections of Greek culture and tradition from his period, including themes such as morality, religion, gods, sacrificial rituals, and holiday ceremonies. There is also information about Greek mythology and surrounding cultures. Plato criticized certain social and religious beliefs that he considered wrong and immoral. As though making a reform, he sought to interpret his own ideas on morality and religion within the framework of law and the state, with the aim of building a new society. The religious understandings, traditions, and ideas depicted in Plato's works evoke and resemble Iranian mythology and Zoroastrian traditions in some ways. Both traditions reflect their own spirit.

Keywords: Plato, Greek Mythology, Greek Religion, Iranian Mythology, Iranian Religion.

Öz

Antik geleneklerin birbirine benzer ve ortak mitoloji, dini, kültürel temaları bulunmaktadır. Tarihsel süreçte Yunan ve İran medeniyetleri arasında karşılaşma ve etkileşim olmuştur. Yunan kültürünün önemli temsilcilerinden biri Platon'dur. Platon'un eserlerinde dönemin Yunan kültürünün, geleneğinin ahlak, din, Tanrı/tanrılar, kurban ritüeli, bayram töreni gibi anlayışları yer almaktadır. Yunan mitolojisi ve çevre kültürlerle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Platon yanlış ve gayri ahlaki gördüğü bazı sosyal ve dini anlayışları eleştirmiştir. Adeta reform yaparcasına kendi düşüncesini, ahlak ve din anlayışını yasa/devlet fikri içerisinde yeni toplum/devlet inşası hedefiyle yorumlamaya çalışmıştır. Platon'un eserlerinde betimlenen dini anlayışlar, gelenekler ve düşünceler bazı yönlerden İran mitolojisi ve Zerdüşti geleneğini çağrıştırmakta, benzeşmektedir. Her iki gelenek kendi ruhunu yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Yunan Mitolojisi, Yunan Dini, İran Mitolojisi, İran Dini

Giriş

Antik gelenekler arasında benzer, koştut, adet, anlayış ve inanışlar bulunmaktadır. Bunlar yazıtlar, kabartmalar, sanat eserleri, edebi eserler, dini metinler ve söylencelerde görülmektedir. Tarihsel süreçte Yunan ve İran medeniyetleri arasında etkileşimleri doğuran nedenlerin başında Perslerin Batı seferleridir. Perslerin yaklaşık üç asır İyonya ve Anadolu'ya egemen olduğu bilinmektedir. Akabinde Yunanlar İran'a egemen olup İran'da uzun süre Helenistik dönem yaşanmıştır. Antik Yunan geleneğini eserlerinde yansıtan en önemli şahsiyetlerden biri Platon'dur. Platon'un eserlerinde Yunan mitolojisi, kültürü, dini gelenekleri zengin bir anlatım ve betimlemeyle yer almaktadır. Ayrıca dönemin farklı dini geleneklerinden de öğeler bulunmaktadır. Platon, Yunan mitolojisi, tanrıları, din, ahlak anlayışı, kutsala bakış, gelenekler, törenler ve sosyal yaşam gibi konularda zengin bilgiler sunmuştur. Platon kendi ideal toplum/devlet fikrinde dönemin sosyal yaşamındaki ahlak/etik ve din anlayışı yönünden yanlış bulduğu bazı tutum ve davranışları eleştirmiş, adeta düşünce ve sosyal yapıda reform yapmaya çalışmıştır.

Yunan kültürünün bazı öğeleri ve Platon'un bazı düşüncelerinin İran ve Zerdüşti gelenekten esinlendiği bazı araştırmacılar tarafından belirtilir. Platon dönemindeki mitolojik inanışların ve Yunan dini geleneğinin İran mitolojisi ve Zerdüştilikle benzer yönlerini araştırmak için Platon'un eserleri incelenecek, bu alanla ilgili temel kaynaklara da başvurulacaktır.

Makale hacmini aşmamak için Platon'un eserlerinde yer alan mitolojik tema ve anlayışların İran Mitolojisi ve İran dini geleneği olan Zerdüştilikle benzer yönlerine atıflarda bulunulacak, karşılaştırmalar yapılacaktır.

1. Platon'un İran dini geleneğinden haberdar oluşu

M.Ö. 547 de Sardes'te/Salihli'de Lidya krallığını yıkan Ahamenişler/Persler, Anadolu'da uzun süre egemen olmuş, Yunanlılarla siyasi mücadelelere girişmişler (Erol-Özdizbay, 2021, s. 46-50; 92-97). Yunan

ve Persler arasında bu dönemde çeşitli etkileşimler de olmuştur (Herodotos, 2019, s. 77). Perslerin, Atina istilası döneminde (M.Ö. 480) buradaki kütüphanenin İran'a götürüldüğü, Ahamenişler sonrası ise iade edildiği belirtilir (Ergin, 2021, s. 165).

Eski İran geleneğinin Zerdüşt tarafından reforme edilmesiyle İran'da oluşmuş monoteist dine Zerdüştilik/Mecusilik denilir. Bu din Mitra kültü vb. eski İran geleneklerini de kapsamaktadır (Polat, 2019, s. 16-17).

Zerdüştiliğin Yunan filozoflarını etkilediği söylenir (Memiş, 2018, s. 104). Felsefe tarihinin büyük ve üretken filozofu olan Platon'un (M.Ö. 427-347) Perslerden ve İran dini geleneğinden haberdar olduğu, bildiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Platon, Pers geleneğinde doğruluğun, erdem ve eğitimin önemli olduğunu belirtmektedir (Platon, 2010, s. 66). Perslerin başına gelen kötü durumların nedenini "büyük zenginlerin ve tiranların çocuklarının sürdürdüğü kötü yaşamdır" ifadesiyle açıklar (Platon, 2019d, s. 124).

"En bilge olanları Horomagos'un oğlu Zoroastros'un Mageia bilimini, yani tanrılara tapmayı ve krallığı öğretir. En doğru olanı çocuğa yaşamı boyunca doğru söylemesini öğretir." Bu ifadeden Platon'un İran dini geleneğinden ve Zerdüşt'ten haberdar olduğu anlaşılmaktadır (Platon, 2010, s. 65-66).

Yunan geleneğinde uzun süre mağarada kaldıktan sonra öğrendikleriyle insanları eğitmiş olan, yasalar koyan Giritli Minos, Zeus'un oğlu olarak betimlenmiştir (Platon, 2013a, s. 39-41; 2019d, s. 41). Bir bakıma değerli, yüce görülen insanlara, manevi, kutsal öğretinin temsilciliğini yapanlara da bu sıfat verilmiştir. Benzeri oğul ifadesi Zerdüştiliğin kucusu olan Zerdüşt için de kullanılmıştır. Hâlbuki Zerdüşti gelenekte böyle bir ifade bulunmamaktadır.

2 Platon'un din anlayışı

Antik Yunan geleneğinde sistematik teoloji, kurumsal dini yapı, geleneksel ruhbanlık sınıfı bulunmamaktadır. Yunan şehir devletlerinin ta-

nıdığı tanrılara/inanışlara izin verilir, resmi kült yöneticileri, rahipler görevlendirilirdi. Politeist/çok tanrıcılık anlayışında olan bu gelenekte tanrılar antropomorfik/insani özellikler taşımaktadır. Yunan tanrılarının en önemlisi Olympos tanrılarının başı olan Zeus'tur (Burckhardt, 2019, s. 113-120; Engin, 2021, s. 174-178; Hansen, 2017, s. 497-504). Yunan geleneğinde sırlı, erginlenmeci, bereket kültleri de bulunmaktaydı (Burkert, 1999, s. 64; Dürüşken, 2011, s. 72; Arslan, 2017, s. 134-138). Ksenophanes, Sokrates ve Platon'da politeizme/çok tanrıcılığa tepkiler, monoteizme/tek tanrıcılığa benzer eğilimler görülmekle beraber genel olarak Hristiyanlık dönemine kadar Yunanlılarda politeist anlayış devam etmiştir (Sowerby, 2012, s. 74; Ksenophanes, 2019, s. 23-25; Sarıkçıoğlu, 2008, s. 81-82).

Platon dini ahlakın koruyucusu olarak görür, sosyal ve siyasal düzeni sağlamada dine önemli rol atfeder. Toplum/devlet anlayışında geleneksel dini uygulamalar özendirilir, resmi tapınaklar, rahiplik sistemi savunulur (Platon, 2019d, s. 34-35; Arslan, 2019, s. 381-382). Platon'un dine atfettiği ahlaki ve sosyal fonksiyon anlayışı bir bakıma sistematik büyük dinleri ve Zerdüştü geleneğinin bakışını çağrıştırmakta, onlarla benzeşmektedir.

3. Platon'un tanrı anlayışı

Platon, eserlerinde bazen Tanrı bazen de tanrılar kavramını kullanır. Eserlerinde dönemin Yunan politeizmi yanında Platon'da bir reform arayışının, çabanın izi de görülmektedir. Platon ciddi mektuplarında Tanrı, ciddi olmayanlarda tanrılar ifadesini kullandığını belirtir (Platon, 2015, s. 107). Bunun nedenini ise açıklamaz.

Platon'un tanrı kavramı betimlemelerinde monoteist dinlerdeki yüce Tanrı anlayışını çağrıştıran ifade ve anlayışlar bulunmaktadır. Platon hocası Sokrates'in yolunu izlemiştir. Adeta monoteist bir arayış doğrultusunda çaba sarf edenler gibi davranarak kendi ideal toplum, devlet kurgusunu oluşturmaya çalışmıştır. Tanrıya/tanrılara atfedilen kötü, yakışsız ve ahlaki olmayan sıfatları reddetmiş, Tanrı'yı insanüstü konumda görmüş, yüceltmeye çalışmıştır.

Platon'a göre Tanrı evreni yaratan, akıl, can veren, düzeni sağlayan-
dır (Platon, 2014b, s. 54; Platon, 2013a, s. 57).

Yunan geleneğinde yoktan yaratma anlayışı bulunmaz. Yaratılış ka-
ostan başlatılır, bir bakıma yaratılış var olanın düzenlenmesi, biçimlen-
dirilmesidir (Cevizci, 2014, s. 70). Bunu Tanrı yapmıştır.

"...Önce kaos vardı... Tanrı bütün bu şeyleri düzene koydu, ardından da
tüm ölümlüleri ve ölümsüzleri kapsayan evreni oluşturdu. Ölümsüz tan-
rıları da kendisi yaratırken, kendi çocuklarına ölümlü insanı yaratma işini
verdi." (Platon, 2018a, s. 87).

Platon'a göre Tanrı irade sahibi ve kudretlidir (Platon, 2016a, s. 204,
212, 338; Platon, 2019d, s. 50,184; Platon, 2011b, s. 42).

"Tanrı kendi kendine yeterlidir, doğan nesnelere en güzelinin ve iyi-
sinin yaratıcısıdır." (Platon, 2018a, s. 86). Bir bakıma Platon yaratıcı
Tanrı imasında bulunmakta, nedenselliği Tanrı'ya atfetmektedir.

"Şahitleriniz her şeyin başı olan tanrıdır. Aynı tanrı başlangıcın ve
nedenlerin sonsuz kudretli tanrısıdır." (Platon, 2015, s. 55).

Platon'a göre Tanrı bilgedir, en iyiyi bilir, öğreticidir. Sayı sayma sa-
natını öğretir (Platon, 2019d, s. 61; Platon, 2013a, s. 63; Platon, 2016d,
s. 102).

"Beyler gerçek anlamda sadece Tanrı bilgedir." (Platon, 2019a, s.
38).

Platon'a göre Tanrı adaletlidir (Platon, 2010, s. 89).

"Tanrı hiçbir zaman adaletsiz olamaz; tersine o, son derece adaletlidir ve
aramızda hiçbir kimse bu son derece adaletli olmakta ona benzeyemez."
(Platon, 2019c, s. 494).

Platon'a göre Tanrı yol gösteren, lütufta bulunan, yardımseverdir
(Platon, 2019c, s. 462; Platon, 2016a, s. 145; Platon, 2019d, s. 120).
Tanrı'ya uyulmalı, şükredilmeli (Platon, 2019a, s. 38; Platon, 2019c, s.
462; Platon, 2019d, s. 298).

"Dünyanın göbeğinde oturan Tanrı, hiç şüphesiz atalarımıza ve bü-
tün insanlara yol gösteren Tanrı'dır." (Platon, 2016a, s. 125).

Dini geleneklerde Tanrı'nın, bilgili, güçlü, öğretici, yol gösterici, yaratıcı olduğuna inanılır. Tanrı'nın yardımı umulur, ona şükredilir. Zerdüşti gelenekte de bu anlayışlar bulunmaktadır (Polat, 2019, s. 59-64; Meçin, 2019, s. 119.).

Platon'a göre Tanrı cömert, iyiliksever ve iyidir. İyilik Tanrı'dan kaynaklanır (Platon, 2015, s. 54; Platon, 2019d, s. 118; Platon, 2018a, s. 39).

“Demek Tanrı iyi olduğu için insanların başına gelen her şey, çoğumuzun sandığı gibi ondan gelmez. Yalnız iyi olan şeyler Tanrı'dan gelir... Kötü şeyler için başka sebepler aranmalı. Bunların Tanrı'dan geldiği söylenmeli.” (Platon, 2016a, s. 68-69).

Platon'un bu anlayışı Zerdüşti gelenekte iyiliğin Tanrı'ya kötülüğün Angramainyu/Ehrimen'e atfedilişini çağrıştırmaktadır (Alıcı, 2013, s. 67).

Platon'a göre Tanrı hakkında kötü, yakışsız şeyler, insani kötülükler reddedilmelidir (Arslan, 2019, s. 383; Cevizci, 2014, s. 71).

Masallarda, anlatılarda Tanrı'yla ilgili abartılı, gayri ahlaki ve mantıksız şeyler terk edilmelidir (Platon, 2016a, s. 67-69). “Tanrı sözde de şarkıda da sahnede de nasılsa öyle anlatılmalı (Platon, 2016a, s. 68).

Zerdüşti gelenekte gayri ahlaki şeyler, insani özellikler Tanrı'ya atfedilmez, iyi, güzel şeyleri yaratma ona atfedilir, Tanrı'ya uyulur (Polat, 2019, s. 121).

Platon'un düşünsel olarak Tanrı'yı insani özelliklerden soyutlama gayreti dini geleneklerdeki reformculara benzemektedir. Platon'un başka dini geleneklerden ve Zerdüştiliğin Tanrı anlayışından etkilenip etkilenmediğine dair somut veriler bulunmamaktadır. Dolayısıyla Platon felsefi sisteminde kendine özgü Tanrı anlayışına sahip görünmektedir.

4. Platon'un tanrılar anlayışı

Platon eserlerinde tanrılardan bahseder. Gökteki tanrılar, tanrılar topluluğu, küçük tanrılar, tanrılar gibi ifadeler ilk bakışta politeist bir çağrışım ve yapı gibi görülmekte, anlaşılmaktadır (Platon, 2016a, s. 223,

316). Fakat bağlam açısından tanrılar kavramı farklı yorumlanmaya müsaittir. Bir bakıma monoteist dini geleneklerdeki tanrısal varlıklar olan meleğimsilerin özelliklerine benzer betimlemeler içermektedir. Platon'un eserlerinde betimlenen tanrıların insanlardan üstün, en iyi varlıklar olmaları, her şeyi bilme, görme, duyma ve aldanmamaları, görevlerinin bulunması, insanlara yardımcı olmaları, doğru, dindar ve iyileri sevmeleri, kötülere sevmemeleri, eğriye kızmaları ve cezalandırmaları gibi özelliklere sahipler (Platon, 2019d, s. 317, 351; Platon, 2013a, s. 54, 67; Platon, 2013b, s. 76; Platon, 2016a, s. 358-359; Platon, 2018b, s. 14, 25).

Kişi tanrılara sığınmalı, övücü şiirler söylemeli, onlara hoş görünmelidir. Tanrıların yardımı umulur, onlar insanlara nimetler bahşederler, hayatta ve ölümden sonra armağan verirler (Platon, 2016a, 131,214,351, 358-359; Platon, 2018a, s. 36; Platon, 2013a, s. 53; Platon, 2013b, s. 50,53). Tanrılar büyük küçük her şeyle ilgilenirler (Platon, 2019d, s. 349).

“O zamanlar evrenin tüm hareketlerini Tanrı düzenlerdi. Tıpkı şimdi olduğu gibi evrenin bazı kısımları daha küçük tanrılara verilmişti.” (Platon, 2014b, s. 56-58).

“Tanrılardan hiçbiri uyuşukluk ve gevşeklik yüzünden savsamaz; çünkü onlarda korkaklık payı yok.” (Platon, 2019d, s. 351).

“Tanrılar büyücüler gibi biçim değiştirmezler; yalan, yanlış sözler ve işlerle bizi aldatmaya kalkmazlar.” (Platon, 2016a, s. 73).

Platon'un eserlerinde tanrılar sözcüğüyle kastedilenin ilk anda Yunan politeizmindeki çoklu tanrılar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Yunan geleneğinde tanrılara atfedilen insani ve mantıksız gelen bazı özellikleri Platon'un reddetmesi onun yeni tanrı anlayışı bir bakıma reform çabasında olduğunu göstermektedir. Tanrıları soyutlama, yüceltme anlayışı bir bakıma insanlık tarihinde görülen büyük dini geleneklerdeki tanrısal varlıkların/meleğimsilerin sahip olduğu özellikleri, konumu çağrıştırmakta, benzeşmektedir.

Dini geleneklerde evrendeki işleyişten sorumlu tanrısal varlıklar/meleğimsiler inancı bulunmaktadır (Erbaş, 2012, s. 55-61). Zerdüşti geleneğinde de Tanrı'nın vermiş olduğu belirli görevleri üstlenmiş, kötülüğe

ve şeytanımsılara karşı insanları, hayvanları koruyan iyi varlıklar olan “yazatalara/izedlere/meleşimsilere” inanılır onlara dua edilir, yardımları umulur (Polat, 2019, s. 82-85).

Platon'un hocası Sokrates tanrılar hakkında anlatılan gayri ahlaki masallara inanmaz. Bu nedenle yeni din ve tanrılar üretmekle, dinsizlikle suçlanmıştır (Platon, 2016b, s. 39-45; Platon, 2013b, s. 65).

Sokrates'in Yunan politeizminde tanrılara atfedilen yakışsız gayri ahlaki sıfatlardan tanrılar soyutlama gayreti bir bakıma dini geleneklerdeki reformcuların, yeni din kurucularının monoteizm yolundaki düşünsel çabalarını çağrıştırmaktadır.

Dini geleneklerde genelde meleşimsilere kötülük atfedilmez, iyiliğin temsilcileri olarak görülürler. Zerdüşti gelenekte de insanüstü manevi varlıklar olan “yazatalara” gayri ahlaki, kötü özellikler atfedilmez (Polat, 2013, s. 66; Güneş, 2019, s. 83).

Sokrates'in ve Platon'un tanrılar anlayışı da bir bakıma dini geleneklerdeki meleşimsileri çağrıştırmakta, onlarla benzeşmektedir. Soyutlama vb. gayretleri dini geleneklerdeki reformcuların anlayışına benzeşmektedir. Onlardan etkilenip etkilenmediklerine dair somut veriler bulunmamaktadır.

Platon'un Tanrı, tanrılar anlayışı kendine özgü görünmektedir. Kuvvetle muhtemel Platon düşünsel olarak Yunan politeizmini reforme etmeye çalışmıştır.

5. Platon'un idea fikri

Platon'da varlıkların sahip olduğu madde dışı benlik fikri “idea” olarak isimlendirilir. İdea kuramı ezeli-ebedi, zaman mekân dışı, kendi kendilerinin nedeni olan, maddi olmayan, akledilebilir gerçeklikler gibi özelliklere sahiptir (Arslan, 2019, s. 255-256; Cevizci, 2014, s. 48, 54, 57, 59, 61). İdea fikrinin Yunan felsefi geleneğinden kaynaklandığı belirtilir (Adam, 2019, s. 429). Bazı İranlı uzmanlar Yunan felsefesinin, Platon'un idealer fikrinin Zerdüştilikten etkilendiğini söylerler (Sasanfer, Gataha, 1390, s. 628; Polat, 2013, s. 71). Zerdüşti gelenekte varlıkların maddi

yaratılıştan önce sahip oldukları manevi durum ve insanda var olduğu kabul edilen tanrısal öz olan “fereveher” inancı bulunmaktadır (Yıldırım, 2018, s. 320; Polat, 2013, s. 77; Güneş, 2019, s. 124-127). İki anlayış arasında benzerlik bulunmakla birlikte içerik ve işlev açısından ayrışmaktadır. “Fereveher”, Tanrı’nın yarattığı varlıkların manevi aşaması inancıdır. “İdea” ise düşünsel, zihinsel kuramdır.

6. Platon’un iyi ruh-kötü ruh anlayışı

Yunan geleneğinde ruh anlayışı bulunmaktadır (Arslan, 2017, s. 158; Adam, 2019, s. 121, 124-127). Platon’un eserlerinde de ruh kavramı yer almakta, evrenin cisminde ruhun var olduğu, ruh olmayan yerde akıl ve bilgeliğin olmadığı belirtilir (Platon, 2013b, s. 60-61). Platon’a göre evrenle ilgili iyi ve kötü olan iki karşıt ruh bulunmaktadır. En üstün ruh tüm evrenle ilgilenmekte, akılla hareket etmekte, iyilik yapmakta, en üstün ruhun kendisi de tanrıdır. Evrende görülen düzensizliğin nedeni ise kötü ruhtur (Platon, 2019d, s. 344-345).

“...Eğer gökyüzünün ve içindeki tüm nesnelere bütün yolu ve dönüşleri aklın hareketine, dönüşüne ve muhakemesine benzer bir yapıda ise ve onunla aynı özden bir hareketle ilerliyorsa, tüm evrenle en üstün ruhun ilgilendiğini ve onu böyle bir yolda ilerlettiğini açıkça söylemek zorundayız.” (Platon, 2019d, s. 345).

“Ama eğer delice ve düzensiz bir hareketle ilerliyorsa, bunu yöneten kötü ruhtur.” (Platon, 2019d, s. 345).

Zeller’e göre Platon’un evrende düzensizliğin nedeni olarak gördüğü kötü ruh anlayışı Zerdüştilik’ten esinlenmiştir (Zeller, 2001, s. 190-191).

Zerdüşti geleneğinde iyiliğin kaynağı olarak inanılan Spentamainyu; iyi ruh, kötülüğün kaynağı Angramainyu/Ehrimen; kötü ruhtur. Tanrı Ahuramazda’ya uyan, ona bağımlı olan Spentamainyu iyiliğin, şeytanımsı olan Angramainyu ise kötülüğün başıdır (Alıcı, s. 2012, 121-122; Polat, 2013, s. 75,76; Yıldırım, 2018, s. 272).

Platon’un iyi ruh, kötü ruh anlayışı ile Zerdüşti geleneğindeki Spentamainyu, Angramainyu anlayışları benzeşmektedir. Fakat Zerdüştilikte belirgin, baskın olan iyi ruh kötü ruh karşıtlığı bir inanıştır. Platon’un

anlayışı ise düşünsel kuramdır. Kötülük problemine çözüm arayışıdır. Platon'da iyi ruhun bir bakıma Tanrı veya Tanrı'nın sıfatı olması muhtemeldir, kötü ruhun ne olduğu ise belirgin değildir.

7. İyi-kötü varlıklar

Antik kültürlerde, mitolojilerde ve dini geleneklerde iyi kötü varlıklar inancı bulunmaktadır. Yunan mitolojisinde de iyi ve kötü varlıklar inancı bulunmaktadır (Friedell, 2017, s. 72). Yunan geleneğinde büyük dinlerde görülen melek inancına benzer, konumu belirgin meleşimsi varlık anlayışı bulunmamaktadır (Polat ve Altunkanat, 2024b, s. 410). Yunan mitolojisindeki tanrılar ve iyi varlıklar işlev açısından dinlerdeki meleşimsilerin konum ve görevine karşılık olarak görülebilir, yorumlanabilir.

Platon'un eserlerinde "daimon" insana seslenen, yol gösteren, manevi, tanrısal varlık konumunda betimlenir. İnsanlarla tanrılar arasında adak taşıyıcı, aracı, haberci, ilahi varlıklar olarak görülürler (Platon, 2018b, s. 45; Platon, 2013a, s. 59; Platon, 2019a, s. 45). İnsandan üstün ve tanrısal yönü olan "daimon" kişiye ilhamda bulunur, bilgilendirir (Platon, 2014b, s. 111; Platon, 2019d, s. 144; Platon, 2013a, s. 61; Platon, 2019a, s. 4). Her insanın "daimon"u vardır. İnsan onurlu yol bulmak için "daimonlar"a danışmalı. İnsan talihine, "daimon"una saygı göstermelidir (Platon, 2019d, 164, 321; Platon, 2013a, s. 59).

"Bir insan öldüğü zaman, yaşadığı süre boyunca ona eşlik eden daimon, onu ölümlerin yargılanmak üzere toplandığı yere götürmeyi üstlenir." (Platon, 2019a, s. 164).

"Daimon" anlayışı dini geleneklerdeki meleşimsileri ve Zerdüştî gelenekteki "daena/vicdan" anlayışını çağrıştırmakta, benzeşmektedir.

Zerdüştî gelenekte insanın sahip olduğu beş temel öğeden biri "daena/vicdan"dır. Kişi ölünce "daena"sı yargılanma yeri olan Çinvat köprüsüne kadar ona eşlik eder (Uşideri, 1394, s. 274; Polat, 2013, s. 71; Sular, 2018, s. 99-100).

Yunan geleneğinde manevi varlıklardan olan "mousa/ilham perisi" anlayışı bulunur (Hesiodos, 2018, s. 3-7, 250-251.). Sokrates'in bir konuyu anlatmaya başlarken "mousalar" ve onların annesi Mnemosyne'den

yardım istediği belirtilir (Platon, 2016d, s. 31).

Zerdüştî gelenekte de iyi varlıklar olan “yazatalar” ikinci dereceden meleğimsiler inancı bulunmaktadır. Bunlara dua edilir, yardımları umulur (Yıldırım, 2018, s. 440; Polat, 2013, s. 62-66; Güneş, 2019, s. 117).

Yunan geleneğinde, mitolojisinde doğa cinleri, orman, su perileri, insan hayvan karışımı türünden garip yaratıklar, ürkütücü, zararlı varlıklar inanışı, kötü niyetli tanrı, lanet anlayışı bulunmaktadır (Odysseia, 2018, s. 23, 96, 97, 194, 205; Hesiodos, 2018, s. 27, 33, 231; Hansen, 2017, s. 28, 75-79).

Yunan geleneğinde, büyük dinlerde görülen şeytan inancına benzer, konumu belirgin şeytanımsı varlık anlayışı bulunmamaktadır (Polat ve Altunkanat, 2024b, s. 410). Bazı tanrıların kötülük yapması, mitolojik kötü varlıkların oluşu dini geleneklerdeki şeytanımsıların konum ve görevine karşılık olarak görülebilir.

Yunan geleneğinde, mitolojisinde görülen garip yaratıklar, kötücül varlıklar Platon’un eserlerinde de yer almaktadır (Platon, 2019b, 6, 7, 17; Platon, 2014b, s. 83; Platon, 2016d, s. 73). İntikam tanrıçaları, öfkeli varlıklar ve devlerden bahsedilir (Platon, 2015, s. 97; Platon, 2018b, s. 27; Platon, 2019c, s. 293).

Mitolojilerde, antik geleneklerde garip, kötü, ürkütücü varlık anlayışı bulunmaktadır. İran ve Zerdüştî geleneğinde de Angramainyu’nun yardımcıları olan şeytanımsı “daeva/div” cadı, dev, peri inancı bulunmaktadır (Yıldırım, 2018, s. 249-253, 563; Alıcı, 2012, s. 62-67; Polat, 2013, s. 67,69-70).

Platon’un tanrıları soyutlama gayreti, mitoloji ve masallardaki anlatımlara mesafeli duruşu bilinmekle beraber eserlerinde kötülük geleneksel anlayış üzerinden işlenmiştir. Tespitlerimize göre kötülüğün kaynağı, temsilcisi olarak düşündüğü, gördüğü belirgin bir ilke ve varlıktan bahsetmez, bunu kötü ruha atfeder.

8. İlham

Yunan geleneğinde sistemli büyük dini geleneklerdeki elçi/peygamber, ilahi mesaj/vahiy, kutsal kitap gibi inanışlar belirgin olarak görünmemektedir. Bunların öncülü, benzeri olarak görülebilen, yorumlanabilen esin, öngörü, ilham, kâhinlik, rahiplik gibi anlayışlar bulunmaktadır (İlyada, 2019, s. 5, 51, 211; Odysseia, 2018, s. 141, 161). Değerli bilgelelerin, kâhinlerin, şairlerin, tanrısal ilhama mazhar oldukları, İlyada, Odysseia adlı edebi eserlere değer verildiği, dini törenlerde adeta kutsal kitap gibi okudukları bilinmektedir (Adam, 2019, s. 336-337; Friedell, 2017, s. 61-62). Bu anlayışlar Platon'un eserlerinde de yer almaktadır.

Platon'un eserlerinde Tanrı'nın değerli kişilere, kâhinlere, şairlere, ilham, ses, söz yolladığı, ruhlarını yönlendirdiği belirtilir (Platon, 2016c, s. 36; Platon, 2019c, s. 195; Platon, 2019c, s. 269).

"Tanrı'nın peygamberler ve ilhamlı biliciler gibi şairleri de kendilerinden geçirip bize elçi olarak göndermesi, bu kadar doyulmaz şeyleri, bu kendinden geçmiş insanların değil, ama kendisinin, onların ağzından kendisinin bize söylediğini anlatmak içindir." (Platon, 2019c, s. 268).

Tanrı'nın, Sokrates'in aklına bazı şeyleri getirdiği, öğrettiği, ilham ettiği, yönlendirdiği, bazı şeyleri ise engellediği belirtilir (Platon, 2013b, s. 45; Platon, 2015, s. 41; Platon, 2010, s. 32, 70). Sokrates'in "daimon" (iç ses vicdan)'dan kaynaklanan tanrısal işaret aldığı, iç ses duyduğu, bilgilendirildiği, onu emir-yasakla yönlendirdiği ifade edilir (Platon, 2019b, s. 22, 71; Platon, 2016b, s. 39; Platon, 2019c, s. 462). Platon'un da bir konuşmasını tanrısal esine dayandırdığını görüyoruz (Platon, 2019d, s. 250).

"Tanrı beni felsefe yapmak, diğer insanları ve kendimi incelemek için görevlendirmişken, ölümden ya da başka bir tehditten çekinerek firar etsem büyük bir suç işlemiş olurum." (Platon, 2019a, s. 47).

Dini geleneklerde din kurucularının, mistiklerin benzer durumu yaşadıkları bilinmektedir. İran ve Zerdüştî gelenekte de meleşimsilerin eşliğinde kutsal kişilerin göksel seyahat/yücelme vizyonu yaşadıkları, bil-

gilendirildikleri, görevlendirildikleriyle ilgili inanış ve anlatılar bulunmaktadır (Yıldırım, 2012, s. 399, 419; Polat, 2013, s. 58, 60).

Sokrates ve Platon'da tanrısal esin, ilham, öğreti, öngörü ve görevlendirilme anlayışı bulunmaktadır. Bu açıdan bir bakıma dini geleneklerdeki vahiy anlayışının, peygamberlerin ve mistiklerin konumunu çağrıştırmaktadır. Sokrates, Platon, bilgelik, düşünsel öğreti ve erdem mücadelesi bakımından dini, mistik bilgelere de benzetilebilirler. Fakat tanrısal elçilik görevinde bulunma, yeni teolojinin ve dini öğretinin sözcülüğünü yapma, dinsel uygulama vb. açılardan dini bilgelere, din kurucularından, mistiklerden ve peygamberlerden ayrılmaktadırlar.

9. Güneş kültürü

Anadolu, Mezopotamya, İran vb. antik medeniyetlerde, dini geleneklerde güneş ve ay kültürü görülmektedir (Polat ve Altunkanat, 2024a, s. 364-368). Bu kültürler Yunan geleneğinde de bulunmaktadır (Odysseia, 2018, s. 188, 215; Adam, 2019, s. 445; Hansen, 2017, s. 46).

Platon'un eserlerinde de gök cisimlerinin tanrılığına inanma, güneş ve ayın Tanrı kabul edildiği yer almaktadır (Platon, 2019a, s. 43; Platon, 2019d, s. 348). Güneş ve ay adına bayramlar ve kurban sunma geleneğinin bulunduğu belirtilmektedir (Platon, 2013a, s. 60; Platon, 2019c, s. 210, 223).

Sokrates ve Platon'da da güneş kültürü görülmekle beraber güneş ve gök cisimlerinin kaynağını açıklama gayretinde oldukları da anlaşılmaktadır (Platon, 2019c, s. 223; Platon, 2019d, s. 398-399). Sokrates'in sabah güneşe tapındığı, bununla beraber güneşin taş, ayın da toprak olduğunu söylemekle suçlandığı da ifade edilmektedir (Platon, 2018b, s. 68; Platon, 2019a, s. 43).

“Şimdi şunu iyi belle, iyinin doğurduğunu söylediğim varlık güneştir. İyi, onu kendine eş olarak yaratmıştır.” (Platon, 2016a, s. 224). Mağara alegorisinde kullandığı bu benzetmede Platon güneşin/iyinin kaynağını açıklamaya çalışmış ve onu iyi ruhun, bir bakıma Tanrı'nın var ettiğini belirtmiştir.

İran geleneğinde önemli konumları olan güneş/hurşid, ay/mah, Tanrı'nın yarattığı varlıklardır. Aynı zamanda bunlardan sorumlu olan Hurşid ve Mah adlı "yazata" inancı da bulunmaktadır. Zerdüştilikte Güneş duası, Ay duası okunmaktadır (Yıldırım, 2018, s. 392-393, 493; Polat, 2013, s. 36, 65; Sular, 2018, s. 145).

Antik geleneklerdeki ortak kùltlerden biri olan güneş kùltü Zerdüştilikte yaşamaya devam etmektedir.

10. Dört unsur

Antik medeniyetlerde yaratılışın temel unsurları arasında dört unsur yer alır. Yunan geleneğinde de bu anlayış bulunur. Doğa filozofları varlığın kaynağını açıklamada dört unsuru temel almışlar (Adam, 2019, s. 258; Arslan, 2017, s. 187, 267).

Platon'un eserlerinde varlıkların temelini oluşturan ateş, su, toprak ve havanın kaynağı Tanrı'ya atfedilir (Platon, 2019c, s. 621-622). Bu unsurlar kullanılarak evrenin Tanrı tarafından yaratıldığı belirtilir (Platon, 2018a, s. 41). Ölümlü türlerin bu unsurlarla karışabilen şeylerle tanrılar tarafından yaratıldığı ifade edilir (Platon, 2019c, 403).

İran ve Zerdüşti geleneğinde dört unsur temel sayılır. Zerdüştilikte ateş, hava, toprak, su kutsal görülür, kirletilmesinden sakınılır (Polat, 2013, s. 87; Sular, 2018, s. 36).

Yunan geleneğinde ateş kùltü bulunmaktadır. Yunan mitolojisinde Prometheus'un ateşi tanrılardan çalıp faydalanmaları için insanlara verdiği anlatılır (Hansen, 2017, s. 107-108, 421). Yunan felsefesinde ateş varlığın temeli, tanrısal öz olarak da görülmüştür (Adam, 2019, s. 247). Platon'un eserlerinde de Prometheus'un ateşi insanlara verdiği belirtilir (Platon, 2014b, s. 60).

Antik İran kùltürünün temel unsurlarından olan ateşin Zerdüştilikte önemli konumu bulunmaktadır. Kutsanmış ateş ibadette merkezi unsurdur (Kızıl, 2014, s. 245-248; Meçin, 2019, s. 211-213). Ateşten sorumlu Atra/Azer adlı "yazata"ya inanılır, ritüelde Ateş duası okunur (Yıldırım, 2018, s. 91-96; Polat, 2013, s. 64, 78-79).

Platon'un eserlerinde ateş tabiatın temel unsuru olarak görülür. Zerdüşti geleneğe ise ateş kutsandır, ritüelin ayrılmaz parçası olarak dini geleneğe yer almaktadır.

11. Millilik ve atalar kültürü

Antik geleneklerde, mitolojilerde milli duygu Tanrı ve tanrısallara yansıtılır. Yunan geleneğinde koruyucu tanrılar, tanrı soylular ve kahraman kültürü görülmektedir (Aiskhülos, 2015, s. 61, 81; Veyne, 2016, s. 172-173, 181; Burckhardt, 2019, s. 81).

Platon'un eserlerinde tanrıların ülkeyi sevdiği, ülke için savaştığı, yaşamı düzene koydukları, diğer insanlardan önce Yunanlılara sanatlar öğrettiği ifade edilir (Platon, 2011a, s. 36-37). Kentlerin koruyucu tanrıları olduğu, aile tapınaklarının önemi ve onlara karşı görevlerin yapılması gerektiği belirtilir (Platon, 2019d, s. 179, 221, 372).

İran ve Zerdüşti geleneğinde de millilik, Aryan olma duygusu, Tanrı'nın yarattığı en güzel ülkenin İranvic/İranlıların ülkesi olduğu anlayışı görülmektedir (Uşideri, 1394, s. 147; Polat, 2013, s. 45; Memiş, 2018, s. 107-108).

Yunan geleneğinde, millilik anlayışı katı değildir, Platon'un eserlerinde yabancı tanrıların da benimsendiği, bazen onlara yemin edildiği, kehanet için yabancı tapınaklara elçiler gönderildiği belirtilir (Platon, 2017b, s. 61; Platon, 2014b, s. 35; Platon, 2010, s. 117). Fakat İran geleneğinde İrani ve Zerdüşti olmayan dini gelenekler şiddetle reddedilir, benimsenmez.

Yunan geleneğinde atalar kültürü, ölüleri anma törenleri görülmektedir (Adam, 2019, s. 149; Ergin, 2021, s. 185).

Platon'un eserlerinde atalar kültürüyle ilintili olan ölülerin insanları gördüğü, hayattakilere müdahalede bulunduğu, kendilerini övmeyenlere öfkelenildiği, kötülere düşman oldukları, ağlamalardan rahatsız olduğu, iyileri onurlandırdıkları inancı yer alır (Platon, 2016c, s. 26; Platon, 2015, s. 39; Platon, 2019c, s. 379).

Sokrates ve Platon'a göre ata tanrılarına/aile tanrılarına karşı ödevler yerine getirilmeli, töreye göre atalar onurlandırılmalı, ölümler anılmalıdır (Platon, 2019c, s. 148-149; Platon, 2016d, s. 78-79).

Zerdüştî gelenekte de atalar kültünün izleri görülmektedir. Ölenlerin "fereveherler"ini memnun etmek için dua edilir, anma törenleri yapılır, onların yardımını umulur (Yıldırım, 2018, s. 320; Polat, 2013, s. 78, 111, 114).

12. Talih, tanrısal yasa

Yunan geleneğinde talih, kader anlayışı bulunmaktadır. Krallık, Zeus'un bahsettiği bir armağan olduğuna inanılır (İlyada, 2019, s. 12, 136, 538; Odyssea, 2018, s. 15). Platon'un eserlerinde insanın doğuştan gelen Tanrı vergisi, karşısına çıkan talih, şansın insanı kral yapması ve kaderin işlevi gibi anlayışlar yer almaktadır (Platon, 2014b, s. 83; Platon, 2019d, s. 62, 169, 355). Platon'a göre insan iyi talihine ve "daimon"una saygı göstermelidir (Platon, 2019d, 321).

Antik geleneklerde siyasal meşruiyet, bireyin, toplumun konumu Tanrı'ya, talihe, yazgıya dayandırılırdı. İnan geleneğinde şahlık makamının, talihin iyilere Tanrı tarafından verildiği anlayışı bulunmaktadır (Uşideri, 1394, s. 369-370).

Yunan geleneğinde yasa anlayışı bulunmaktadır. Platon'un eserlerinde yasaların tanrısal kökenli olduğu, yasa koyucuların yasaları Zeus ve Apollon'a dayandırdıkları belirtilmektedir (Adam, 2019, s. 182; Platon, 2019d, s. 41, 50-55, 85). Yasaları çiğneyenleri Tanrı'nın cezalandıracağına inanılır (Platon, 2019d, s. 147; Platon, 2014a, s. 44). Platon eserlerinde devlet ve yasanın meşruiyetini tanrısallığa dayandırmaktadır (Platon, 2019d, s. 48, 66, 133).

İnan geleneğinde şahlar meşruiyetlerini Tanrı'ya dayandırılırdı (Movlayi, 1387, s. 97-99; Yıldırım, 2018, s. 316-318; Memiş, 2018, s. 73, 113). Dini geleneklerde dini kurallar, yasalar Tanrı'ya atfedilir. Zerdüştîlikte dini hükümler tanrısal kaynaklıdır, kurallar teolojiktir (Polat, 2013, s. 121, 122; Sular, 2018, s. 88-90). Yunan geleneğinde ise yasa fikrinin kaynağı tanrısal olmakla beraber, kurallar sekülerdir.

13. Bireysel ruh

Yunan geleneğinde bireysel ruh anlayışı bulunmaktadır (Odysseia, 2018, s. 186-187, 192; İlyada, 2019, s. 494). Platon'un eserlerinde insan ruhunun bedenle birleşmeden önce var olduğu, insan ruhunun sonsuz ve ölümsüz olduğu belirtilir (Platon, 2017a, s. 65; Platon, 2016a, s. 353-356; Platon, 2015, s. 69). Ruhta tanrısal yön olduğu, ilahi olana benzediği, ruhun bilgili, irade sahibi olup iyiliği, kötülüğü, tercih etme özelliğine sahip olduğu ifade edilir (Platon, 2016a, s. 357; Platon, 2019d, s. 158, 355; Platon, 2017a, s. 71-72; Platon, 2019a, s. 122). Kişi ölünce ruhunun Hades'te iyi ve bilge Tanrı'nın yanına gideceğine inanılır (Platon, 2019a, s. 123; Platon, 2017a, s. 77).

"...Tanrılar... Ruhtaki ölümsüzlük ilkesinden hareketle ruhun etrafına ölümlü bir beden koydular." (Platon, 2018a, s. 87).

Platon'a göre insan, tanrılar, "daimon" ve kahramanlardan sonra kendi ruhuna değer vermelidir (Platon, 2019d, s. 158).

İran ve Zerdüşti gelenekte insan ölünce "fereveher"inin Tanrı'nın katına çıkacağına, kişinin temyiz gücü olan ruhunun da iyi ise cennete, kötü ise cehenneme gideceğine inanılır (Yıldırım, 2012, s. 192; Polat, 2013, s. 71, 133; Güneş, 2019, s. 126).

14. Ruhun ölümsüzlüğü

Yunan geleneğinde ölümden sonra yaşam, ölümlerin gittiği ölümler ülkesi inancı bulunmaktadır (Odysseia, 2018, s. 185-187; Adam, 2019, s. 118-119; Sarıkçıoğlu, 2008, s. 81; Friedell, 2017, s. 75). Büyük dinlerde görülen ahiret, cennet-cehennem gibi teolojik anlayışların benzeri olarak yorumlanabilecek ruhun ölümsüzlüğü, Hades'te yargılanma, ödül-ceza, öbür dünya gibi anlayışlar Yunan geleneğinde de görülmektedir. Fakat büyük dinlerde görülen kıyamet anlayışı ise belirgin değildir.

Platon'un eserlerinde ruhun ölümsüzlüğü, öteki dünya, ölümlerin geçmek zorunda oldukları Akheron nehri, görevli tanrılar tarafından yargılama, ödül ve cezanın olduğu belirtilir (Platon, 2017b, s. 127-128; Platon, 2019a, s. 61, 83, 189; Platon, 2017a, s. 122). Ölümden sonra "kader" ve

“daimon”un kişiyi ölü ruhlarının toplanacağı yere götürecekleri, buradan Hades’e gidecekleri, yargılanacakları, iyilerin mutlu, kötülerin acılar çekeceği ifade edilir (Platon, 2019d, s. 326; Platon, 2017a, s. 45, 116; Platon, 2019a, s. 164).

İyilerin ölümden sonra erdem için yaratılmış yere gideceğine, akıllı insanları ve tanrıları göreceğine, güzel şeylere ulaşılacağına inanılır. Sokrates ve Platon’da da bu anlayış görülmektedir (Platon, 2013a, s. 61; Platon, 2019a, s. 95; Platon, 2017a, s. 51, 52).

Dini geleneklerin genel özelliklerinden biri ruhun ölümsüzlüğü, ödül ve ceza inancına sahip olmalarıdır. Zerdüşti gelenekte de ruhun ölümsüzlüğü, yargılanma, ödül ve ceza anlayışı vardır. Ölenin ruhunun geçmesi gereken Çinvat köprüsü, yargılamadan sorumlu yazatalar, cennet, cehennem inancı bulunmaktadır (Yıldırım, 2018, s. 619; Polat, 2013, s. 70-73).

Platon’un eserlerinde betimlenen ve Yunan geleneğinde de görülen ruhun ölümsüzlüğü ve Hades konusunda farklı anlayışlar da bulunmaktadır. “Daimon”un insana eşlik etmesi, Akheron’un geçilmesi, Hades’te sorgucu tanrıların olması, ruhun yargılanması, ödül ve cezaya muhatap olması açısından Zerdüşti geleneği çağrıştırmakta, onunla benzeşmektedir.

15. Ahlak anlayışı

Dini geleneklerin ortak özelliklerinden biri ahlaki hedeflerinin bulunmasıdır. Yunan geleneğinde farklı ahlaki anlayışlar bulunmaktadır (Arslan, 2017, s. 208-209; Arslan, 2019, s. 33-35).

Platon’un eserlerinde ahlak etik anlayışı iyilik kötülük karşıtlığı üzerinden betimlenir. Evrende iyilik kötülük karşıtlığı bulunduğu, kötülüğün ölümlü varlıklar arasında bulunduğu ve yok olmayacağı ifade edilir. İyiliğin Tanrı’dan, kötülüğün “kaos”tan, kötü eğitimden, çevreden, toplumdan, bazılarının doğuştan geldiği bunlarla eğitimle mücadele edilmesi gerektiği belirtilir (Platon, 2014b, s. 58; Platon, 2018s, s. 108-109; Platon, 2019c, s. 494).

Sokrates ve Platon'un ahlak anlayışı erdem temellidir. Platon'a göre insan Tanrı'yı izlemeli, her şeyin ölçüsü daha çok Tanrı'dır, ona benzetmek için adaletli, ölçülü olmalıdır. Tanrılar ve insanlarda bütün iyiliklerin başında doğruluk gelir. Tanrıların en çok nefret ettiği şey insanın yalan yere yemin etmesi ve yalan söylemesidir (Platon, 2019d, s. 148, 162, 367; Platon, 2019c, s. 494).

Dini geleneklerde kötülük karşıtlığı, iyilik hedefi bulunmaktadır. İran ve Zerdüşti gelenekte kötülüğün kaynağı şeytanımsılara atfedilir, insan Tanrı'nın yolunu seçmeli, doğruluktan yana olmalı, yalan yanlış şeylerden uzaklaşmalı, kötülükle mücadele etmelidir (Polat, 2013, s. 83; Meçin, 2019, s. 181-182).

Platon'un eserlerinde iyilik kötülük karşıtlığının sürekliliği, kötülüğün kaynağını tanrılardan soyutlama çabası, doğruluğu önceleme, yalan karşıtlığı, ahlakı yüceltme gayreti gibi anlayışlar İran ve Zerdüşti geleneğini çağrıştırmakta, benzeşmektedir.

Platon'un ahlak anlayışı düşünseldir, eğitim ve erdemli çabalarla gerçekleşeceği umulmaktadır. Zerdüştiliğin ahlak anlayışı ise teolojik temellidir. Belirli inanışa sahip olma, dini gerekleri ve ritüelleri yerine getirmeyle gerçekleşeceğine inanılır.

16. Dua, bayramlar, kanlı kurban

Dini geleneklerde dua, kurban, sunu gibi dinsel ritüeller bulunur. Yunan geleneğinde dua, arınma ayinleri, çeşitli bayramlar ve festivaller görülmekte, kültürlerde kanlı kurban geleneği, şarap sunusu bulunmaktadır (Sowerby, 2012, s. 84-85; Adam, 2019, s. 88; İlyada, 2019, s. 4, 192, 455, 530).

Platon'un eserlerinde dileklerin, isteklerin yerine gelmesi, ülkenin iyiliği, korkulardan korunmak, ölmeden önce öbür dünyaya geçişin hayırlı olması için dua edildiği belirtilir (Platon, 2019a, s. 118, 176; Platon, 2019b, s. 40; Platon, 2015, s. 64; Platon, 2013b, s. 53). Tanrılara, "daimon"lara, kahramanlara yakarma, övgü, dua geleneği bulunduğu ifade edilir. Platon, tanrılara uygun övgüyle duanın söylenmesi, istenilen şeyin iyi olması gerektiğini belirtir (Platon, 2016d, s. 28; Platon, 2019d, s. 114,

231-232, 238, 361).

Platon'un eserlerinde tanrılara atfedilen bayramlar, şenlikler bulunduğu, bayramlıklar giyildiği, çocukların oyunlar oynadığı, bazı bayramlarda erginlenme töreni yapıldığı, şiirler okunduğu belirtilir (Platon, 2018b, s. 81; Platon, 2019c, s. 157, 366; Platon, 2018a, s. 30; Platon, 2016d, s. 90). Bayramlarda, şenliklerde, tanrılar, tanrıçalar, güneş ve aya kurbanlar kesildiği, şarap sunulduğu ifade edilir (Platon, 2016a, s. 264; Platon, 2018b, s. 9, 25, 43, 81; Platon, 2018a, s. 36; Platon, 2013a, s. 60).

Platon'a göre insanlar kurban, şarkı, dans ve oyunlarla tanrıları kendi yanına çekmeye çalışmalı, dini bayramlara, törenlere katılmalı ki böylece savaşlarda tanrılardan yardım görebilsinler (Platon, 2019d, s. 241).

"İyi insan için kurban kesmek, her zaman dua, adak ve her türlü tapınma ile tanrılara yakın olmak, mutlu bir yaşam için en güzel, en iyi ve en etkili yoldur, ayrıca ona özellikle yakışan da budur." (Platon, 2019d, s. 148).

Dini geleneklerde dua, adak, kurban kesimi, sunu bulunmaktadır. Zerdüşti gelenekte de iyi dilekler ve "divler" in kötülüğünden korunmak için Tanrı'ya ve "yazatalar" a dua edilir. "Yazatalar" adına çeşitli bayramlar kutlanılır. Ergenliğe ulaşmış çocuklara dine giriş töreni yapılır (Yıldırım, 2018, s. 477; Polat, 2013, s. 55, 62, 103-109, 125; Sular, 2018, s. 167-175, 209). İran geleneğinde ve Zerdüştilikte de kanlı kurban anlayışı bulunmaktadır. Dini törenlerde kutsal sayılan Haoma/Hom suyu içilir (Yıldırım, 2018, s. 387; Polat, 2013, s. 93, 95; Sular, 2018, s. 163-167, 197).

Platon, dini geleneklerin, yapıların bireysel ve toplumsal işlevini dikkate alarak yasa, toplum /devlet kuramında onlara yer vermiştir.

17. Horoz ve köpek motifi

Antik geleneklerde toplumların bazı hayvanları diğerlerinden daha fazla önemseydiği, kutsadığı görülmektedir. Yunan geleneğinde de horoz ve köpeğin önemli konumu bulunmaktadır. Bu durum Platon'un eserlerinde de görülmektedir.

Yunan geleneğinde horoz değerli hayvandır. Hastalıktan kurtulmanın şükürü olarak sağlık tanrısı Asklepios'a horoz kurban edilirdi (Friedell, 2017, s. 41). Platon'un eserlerinde de horozun öneminden söz edilir. Sokrates'in ölmeden önce Asklepios'a adadığı horozun kurban edilmesini istediği belirtilir (Platon, 2019a, s. 201; Platon, 2017a, s. 128-129).

İran ve Zerdüşti gelenekte sabahın gelişini, karanlığın, kötülüğün sona erişini haber veren horoz değerli hayvandır (Yıldırım, 2018, s. 384; Polat, 2013, s. 60, 85-86; Sular, 2018, s. 181).

Yunan geleneğinde şifacı Asklepios kültüründe köpeğin koruyucu rolü bulunur. Köpek önemsenen bir hayvandır (Burckhardt, 2019, s. 204; Ergin, 2021, s. 176-177; Friedell, 2017, s. 38). Platon'un eserlerinde köpek adına yemin edildiği belirtilmektedir (Platon, 2019a, s. 37; Platon, 2019b, s. 4; Platon, 2019c, s. 226).

İran ve Zerdüşti gelenekte köpek kutsal sayılır. Köpeğin öldürülmesi günahdır (Yıldırım, 2018, s. 611; Polat, 2013, s. 72, 85, 132).

Yunan ve İran geleneği horozun ve köpeğin değerli oluşu açısından benzeşmektedir. Yunan geleneğinde bu hayvanların kültürel işlevi bulunmaktadır. Zerdüşti geleneğinde ise dinsel konumları bulunduğu, şeytanımsıları uzaklaştırdıklarına inanılır.

Sonuç

Antik kültür ve medeniyetlerin mitolojileri ve dini gelenekleri arasında benzer, ortak anlayış ve inanışlar bulunmaktadır. Kültürel etkileşimin fazla olduğu toplumlarda benzerlikler daha fazla görülebilmektedir. Tarihsel süreçte Perslerin Anadolu, İskender'in İran hâkimiyeti döneminde Yunan-Pers medeniyetleri arasında çeşitli etkileşimlerin olduğu, Helenist anlayışın geliştiği bilinmektedir. Platon'un dinle ilgili yorumlarından hareketle bir bakıma onun kendine özgü ahlak, etik, teoloji vb. alanlarda yenilik arayışı içerisinde olduğu izlemi vermektedir.

Yunan ve İran medeniyetleri arasında kültürel açıdan nasıl bir etkileşimin olduğuna dair antik döneme ait veriler sınırlıdır. Pers yazıtları ve

Zerdüştiliğin günümüze ulaşan kaynakları ile Platon'un eserleri ve o dönemi tasvir eden tarihi, edebi eserlerin tematik karşılaştırılması üzerinden bazı çıkarımlara ulaşılabilmektedir.

Platon'un geniş coğrafyaları gezdiği, medeniyetleri tanıdığı, fikirlere, mitolojilere, dinlere aşina olduğu belirtilmektedir. Bunlardan ne oranda etkilenip etkilenmediği bilinmemektedir. Dolayısıyla onun dinle ilgili yorumları Sokrates gibi kendine özgü bir ahlaki, etik, teolojik yenilik arayışının, düşünsel çabanın ürünü olması kuvvetle muhtemeldir. Platon'un dinle ilgili yorumlarından hareketle bir bakıma onun kendine özgü ahlak, etik, teoloji vb. alanlarda yenilik arayışı içerisinde olduğu izlenimi vermektedir.

Platon'un eserlerinde mitoloji ve dini geleneklerde bulunan inanış ve anlayışların benzeri olan Tanrı, iyi kötü varlıklar, ahlak, ilham, ruhun ölümsüzlüğü, ödül, ceza, öte dünya ve dinin rolü gibi dinsel temalar yer almaktadır. Yunan dini geleneğine mensup olan Platon din anlayışında farklı düşüncelere sahiptir. Yanlış ve çirkin bulduğu şeyleri değiştirme arzusunda. Bazı dini anlayışları, gelenekleri kendi devlet/toplum anlayışına uygun biçimde yorumlamaya, yeni düzenlemeler getirmeye, bir bakıma reform yapmaya çalışmıştır.

Platon'un eserlerinde bahsedilen yer alan mitolojik ve dini geleneklerin benzerleri başka bazı mitoloji ve dinsel geleneklerde de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İran mitolojisi ve Zerdüşti geleneğe oldukça yakın ve benzerdir. Yüzeysel benzerliğe rağmen anlayış ve içerik açısından her iki gelenek kendi algısını, rengini, ruhunu yansıtmaktadır. Bu açıdan kendine özgü yapıları bulunmaktadır. Yunan geleneği daha esnek, folklorik, İran geleneği ise daha katı, sistematik ve teolojik görünümündedir.

Platon'un ahlak, din, devlet/toplum, idea, vb. anlayışlarında düşünsel, kuramsal çabalar görülmektedir. İran mitolojisi ve Zerdüştilikte ise teolojik anlayış baskındır. Medeniyetler farklı coğrafyalarda gelişmelerine ve kendilerine özgü anlayışlara sahip olmalarına rağmen insana, yaşama, inanışa dair birçok konuda benzerlikler taşıdıkları Yunan ve İran geleneklerinin karşılaştırılmasında da görülmektedir.

Kaynakça

- Adam, J. (2019). *Antik Yunan'ın Din Öğretmenleri* (Ö. Orhan, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Aiskhülos. (2015). *Persler* (Y. Gurur Sev, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Alıcı, M. (2012). *Kadim İnan'da Din*. Ayışığı Kitapları.
- Arslan, A. (2017). *İlkçağ Felsefe Tarihi 1* (8. baskı). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, A. (2019). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2* (8. baskı). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Burckhardt, J. (2019). *Yunanlar ve Yunan Medeniyeti* (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2014). *Platon*. Say Yayınları.
- Dürüşken, Ç. (2011). *Roma'nın Gizem Dinleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erbaş, A. (2012). *Melekler Âlemi*. Paradoks Yayınları.
- Ergin, Y. G. (2021). *Antik Yunan Sosyal Tarihi*. İstanbul Üniversitesi.
- Erol-Özdizbay, A. (2021). *Eski İnan Tarihi*. İstanbul Üniversitesi.
- Friedell, E. (2017). *Antik Yunan Kültür Tarihi* (N. Aça, Çev.). Alfa Yayıncılık.
- Güneş, A. (2019). *Zerdüştilikte Melek İnancı* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Herodotos. (2019). *Tarih* (M. Ökmen, Çev., XV. baskı). İş Bankası Yayınları.
- Hesiodos. (2018). *Theogonia, İşler ve Günler* (A. Erhat & S. Eyüboğlu, Çev., 3. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2018). *Odysseia* (A. Erhat & A. Kadir, Çev., 6. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2019). *İlyada* (A. Erhat & A. Kadir, Çev., 10. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kızıl, H. (2014). *Mecusilikte Ateş Sembolü*. A Grafik.

- Ksenophanes. (2019). *Fragmanlar* (Y. Gurur Sev, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Meçin, M. M. (2019). *Zerdüştiliğin Temel Öğretileri*. Akademisyen Kitabevi.
- Memiş, E. (2018). *Eski İran Tarihi* (Medler, Persler, Partlar). Ekin Yayınevi.
- Movlayi, Ç. (1387hş). *Rahname-yi Zeban-i Farisiyi Bastan* (2. baskı). Neşri Mehrnameg.
- Platon. (2010). *Alkibiades I-II* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2011a). *Meneksenos* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2011b). *Küçük Hippias* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2013a). *Minos-Epinomis* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2013b). *Philebos* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2014a). *Kritias-Kharmides* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2014b). *Devlet Adamı* (F. Akderin, Çev., 3. baskı). Say Yayınları.
- Platon. (2015). *Mektuplar* (F. Akderin, Çev., 2. baskı). Say Yayınları.
- Platon. (2016a). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev., 29. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2016b). *Euthyphron* (F. Akderin, Çev., 2. baskı). Say Yayınları.
- Platon. (2016c). *Büyük Hippias, Theages* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2016d). *Euthydemus, Parmenides* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Platon. (2017a). *Phaidon* (F. Akderin, Çev., 3. baskı). Say Yayınları.
- Platon. (2017b). *Gorgias* (M. Rifat & S. Rifat, Çev., 7. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2018a). *Timaios* (F. Akderin, Çev., 2. baskı). Say Yayınları.
- Platon. (2018b). *Şölen- Dostluk* (S. Eyüboğlu & A. Erhat, Çev., 16. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2019a). *Sokrates'in Savunması* (A. Çokona, Çev., 17. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2019b). *Phaidros* (A. Çokona, Çev., 7. baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2019c). *Diyaloglar* (T. Aktürel, Çev., 15. baskı). Remzi Kitabevi.

- Platon. (2019d). *Yasalar* (C. Şentuna & S. Babür, Çev.). Pharmakon Yayinevi.
- Polat, M. (2013). *Günümüz İran Zerdüştiliği Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, M. (2019). *Zerdüş'tün Gatha'sı Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, M., & Altunkanat, S. (2024a). Dini metin ve geleneklerde Mitra kültü ve Mitraizm üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(33), 361-384.
- Polat, M., & Altunkanat, S. (2024b). Yunan mitolojisinde yer alan bazı temaların dinlerdeki teolojik anlayışları çağrıştırmaları. *II. Bilsel Uluslararası Harput Bilimsel Araştırmalar Kongresi*. Astana Yayınları, 406-413.
- Sarıçioğlu, E. (2008). *Dinler Tarihi* (6. baskı). Fakülte Kitabevi.
- Sasanfer, A. (1390hş). *Gataha*. İntişarat-1 Behcet.
- Sowerby, R. (2012). *Yunan Kültür Tarihi* (Ö. U. Hoşafçı, Çev.). İnkılâp Yayınları.
- Sular, M. E. (2018). *Günümüzde İran Zerdüştileri* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uşideri, C. (1394hş). *Danışname-yi Mazdayasna* (6. baskı). Neşr-i Merkez.
- Veyne, P. (2016). *Yunanlar Kendi Mitlerine İnanmışlar Mıydı?* (M. Alkan, Çev.). Alfa Yayım.
- Walter, B. (1999). *İlkçağ Gizem Tapıları* (B. S. Şener, Çev.). İmge Kitabevi.
- Hansen, W. (2017). *Yunan ve Roma Mitolojisi* (Ü. H. Yolsay, Çev.). Say Yayınları.
- Yıldırım, N. (2012). *İran Mitolojisi*. Pinhan Yayıncılık.
- Yıldırım, N. (2018). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. Kabalıcı Yayinevi.
- Zeller, E. (2001). *Grek Felsefesi Tarihi* (A. Aydoğan, Çev.). İz Yayıncılık.

Extended Abstract

Ancient societies reveal striking similarities in their mythologies, religions, and cultural traditions. These parallels stem from humanity's universal quest to understand existence and are reflected in the religious and mythological elements central to societal structures. Across history, civilizations in vastly different regions have grappled with similar questions about the universe, nature, and the meaning of life. These efforts found expression in mythological narratives and religious rituals, which not only shaped social structures but also addressed fundamental existential concerns, serving as responses to humanity's ontological inquiries. Mythological narratives emerge as symbolic stories crafted to interpret human experiences and the surrounding world. These tales, preserved in the collective memory of societies, continue to generate meaning on both individual and communal levels. Religion complements this role by providing frameworks for understanding humanity's place in the cosmos and the purpose of existence. Through shared beliefs and rituals, religion has united societies, offering answers to universal questions and shaping moral, social, and existential orders. The cultural interactions between ancient civilizations further reinforced these shared themes. Encounters between great societies like Greece and Persia fostered mutual enrichment, giving rise to intellectual and spiritual syntheses. Plato, one of Greece's foremost philosophers, explored the religious, moral, and societal structures of his era, critiquing and reimagining them in his works. Addressing themes such as gods, morality, sacrificial rituals, and communal celebrations, Plato proposed an ideal social order grounded in justice and ethics. His vision was informed not only by Greek traditions but also by influences from neighboring cultures. The interplay between Greek and Persian civilizations, particularly during periods of intensified contact such as Persian rule in Anatolia and Alexander the Great's expeditions, highlights how shared themes were enriched thro-

ugh cultural exchange. Greek and Persian mythologies reflect similar efforts to address universal questions. Concepts like the immortality of the soul, moral responsibility, and the afterlife's reward-punishment dynamic hold significant places in both traditions, underscoring humanity's shared concerns about life's meaning and moral order. Yet, despite these shared themes, Greek and Persian traditions also reveal distinct characteristics. Greek mythology is characterized by its narrative flexibility and openness to individual interpretation, focusing on the relationship between humans, gods, and nature. By contrast, Persian tradition—especially as articulated in Zoroastrianism—presents a more systematic and institutionalized worldview. Central to Zoroastrianism is the concept of moral dualism, which frames the universe as a battleground between good and evil, emphasizing the cosmic struggle for moral order. This contrast reflects broader differences in their worldviews. Greek thought prioritizes intellectual freedom and a plurality of perspectives, while Persian tradition often emphasizes moral structure and theological coherence. Nevertheless, both traditions address fundamental human questions, offering complementary approaches to understanding existence and morality. The mutual influences between these civilizations are evident in the ways their religious and philosophical traditions converged. Persian ideas, particularly those concerning morality and theology, left traces in Greek thought, especially during the Hellenistic period. Plato's works, for example, reflect not only the Greek religious framework but also insights from Persian and other neighboring cultures. His discussions of divine concepts, good and evil, the soul's immortality, and the afterlife resonate with themes found in both Greek and Persian traditions, highlighting the universality of these questions. While Greek mythology often explores the dynamic relationships between gods and heroes to understand humanity's place in the cosmos, Persian mythology emphasizes the moral duties of individuals and the cosmic balance of good and evil. Both traditions use myth and ritual to address existential questions and to establish

social and moral order, though they differ in their interpretative frameworks. Greek culture celebrates individual freedom and intellectual diversity, fostering a tradition of inquiry and reinterpretation. In contrast, Persian culture, particularly Zoroastrianism, emphasizes a structured moral order rooted in monotheistic principles. These differences reflect the distinct paths taken by each civilization in answering universal human questions.

Comparing the mythological and religious traditions of ancient Greece and Persia provides valuable insights into humanity's shared search for meaning. These comparisons illuminate how different civilizations have grappled with similar existential questions, offering diverse yet interconnected perspectives. The cultural and intellectual legacies of Greek and Persian traditions underscore the richness of human thought and its enduring quest to understand existence. Together, these traditions highlight the universal nature of philosophical and spiritual inquiry, revealing the deep connections that bind human history across time and geography.